

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اصفهان

دانشکده زبان و ادبیات فارسی

گروه ادبیات

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی

تحت عنوان:

نقد آثار مصطفی مستور با تکیه بر «رمان روی ماه خداوند را ببوس»

استادان راهنما:

دکتر غلامحسین شریفی ولدانی

استاد مشاور:

دکتر محمدرضا نصر اصفهانی

پژوهشگر:

کلثوم میری اصل

مهر ماه ۱۳۹۰

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی
خانم کلثوم میری اصل تحت عنوان

نقد آثار مصطفی مستور با تکیه بر «رمان روی ماه خداوند را ببوس»

در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۳۰ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر غلامحسین شریفی ولدانی با مرتبه ی علمی استادیار امضا

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر محمدرضا نصر اصفهانی با مرتبه ی علمی استادیار امضا

۳- استاد داور داخل گروه دکتر زهره نجفی با مرتبه علمی استادیار امضا

۴- استاد داور خارج از گروه دکتر مریم محمودی با مرتبه علمی استادیار امضا

امضای مدیر گروه
دانشکده ادبیات
گروه ادبیات فارسی

باساس فراوان از:

جناب آقای دکتر غلامحسین شریفی که موفقیت این پایان نامه را مدیون راهنمایی های ارزنده

ایشان، هستم و در تمام مراحل تحقیق راهنما و حامی من بودند.

و با تشکر از:

استاد محترم جناب آقای دکتر محمد رضا نصر اصفهانی که مشاوره این پایان نامه را تقبل نمودند.

و با تشکر صمیمانه از دوست مهربانم سرکار خانم فهیمه حیدری که در انجام پایان نامه مرا یاری

نمودند.

تقدیم بہ

پدر و مادرم

کہ رحمت بی دریغ پروردگارم ہستند

و

حمیدہ والہم عزیزم.

چکیده

نقد و بررسی متون زمینه‌ساز رشد و شکوفایی اندیشه‌های ذهنی دانش‌پژوهان و ادب‌دوستان خواهد شد. نقد و بررسی متون ادبی بر اساس نظریه‌های ادبی معاصر با مشخص کردن سازه‌ها و مشارک‌های آثار باعث شناخت و درک بهتر آنان می‌شود. به همین دلیل بسیاری از متون اعم از نثر و نظم به دست صاحب‌نظران مورد نقد و تحلیل قرار می‌گیرد.

قرن بیستم سرآغاز تغییری شگرف در زمینه نقد ادبی است. یکی از مباحثی که در این زمان مطرح شد، نگاه به شکل، ساختار و بافت آثار ادبی بود که باعث شکل‌گیری مکتب ساختارگرایی در حوزه نقد و تحلیل متون ادبی شد. نظریه ساختارگرایی از مهم‌ترین نظریه‌های ادبی است که به بررسی ساختار ادبیات و شناخت ساختارهای عام در نظام معناداری همانند ادبیات، اسطوره و ... می‌پردازد.

ساختارگرایی نه تنها بررسی شعر، بلکه بررسی داستان را نیز دگرگون ساخت و علم ادبی جدیدی به نام روایت‌شناسی را بنیان نهاد. روایت‌شناسی رویکردی نوین و ساختارگرا در مطالعه ادبیات داستانی است، که در پی یافتن دستور زبان داستان، کشف زبان روایت و نظام حاکم بر انواع روایی و ساختار روایت‌هاست. متون ادبی از مهم‌ترین گونه‌های روایت است که ساختارگرایان به تحلیل آن‌ها پرداخته‌اند.

مصطفی مستور از نویسندگان مطرح ادب فارسی در چند سال اخیر است. *روی ماه خداوند را بیوس* عنوان رمانیست از مصطفی مستور که در سال ۱۳۷۹ به چاپ رسید و در اولین دوره قلم زرین برگزیده بهترین اثر ادبی شده است. در این پژوهش به بررسی ساختاری و محتوایی رمان *روی ماه خداوند را بیوس* اثر مصطفی مستور پرداخته می‌شود. در تحلیل ساختاری رمان اساس کار بر پایه نظریه رولان بارت و ژرار ژنت و نظریه کنشی آلجیر داس گراماس از روایت‌شناسان ساختارگرا است. با توجه به این‌که رمان به بیان دغدغه‌ها و شک و تردیدهای فلسفی شخصیت اصلی (یونس) می‌پردازد و سرشار از نمایی‌ها و نمادها و نشانه‌ها است، نظریه بارت درباره روایت را برای تحلیل متن مناسب دانسته‌ایم.

در توضیح و تحلیل مبحث زمان روایت نظریه ژرار ژنت را اساس کار قرار دادیم و تقدم و تأخرهای روایت را نقد و تحلیل کردیم. از آن‌جا که رمان شامل دو روایت شک یونس در وجود خداوند و اتمام پایان‌نامه اوست، نابهنگامی زمانی (گذشته‌نگرو آینده‌نگر) است که با نظریه ژنت درباره زمان روایت همخوانی دارد. در این پژوهش سطوح روایت، ساختار راوی و روایت‌گیر در رمان بر اساس نظریات ساختارگرایان بررسی می‌شود و تقابل‌های ژرف‌ساخت و روساخت رمان مورد نقد قرار می‌گیرد. شخصیت‌های رمان بر اساس نظریه کنشی گراماس تحلیل می‌شوند. از آن‌جا که نظریه گراماس برای تحلیل شخصیت‌های این رمان جامع نیست - این نظریه بر اساس رمان‌ها و داستان‌های کنش‌محور نوشته شده است و نمی‌تواند برای تحلیل شخصیت رمان مدرن مناسب باشد - با توجه به دانش برون‌متنی، شخصیت‌ها بر اساس نظریه‌های روانشناسی نقد و تحلیل شدند.

مصطفی مستور از نویسندگان پربار چند سال اخیر است. دیگر آثار وی عبارتند از: *رمان‌های: استخوان خوک و دست‌های جذامی، من گنجشک نیستم و مجموعه داستان‌های: عشق روی پیاده‌رو، تهران در بعد از ظهر، من دانای کل هستم، حکایت عشقی بی قاف بی شین بی نقطه و مجموعه داستان چند روایت معتبر.*

مصطفی مستور در داستان‌هایش نگاهی نافذ و عمیق دارد. باطن آثار او عمیقاً دینی است و آنچه او را از دیگران متمایز می‌کند نگاه اوست نه نحوه روایت وی. عشق، خدا، مرگ، ایمان و نگرانی‌ها و مشکلات انسان مدرن از جمله مضامین اصلی آثار اوست که به صورت‌های مختلف بر تمامی آثارش سایه افکنده است.

کلیدواژه: ساختارگرایی، رولان بارت، ژرار ژنت، مصطفی مستور، روی ماه خداوند را ببوس، تحلیل محتوایی، داستان کوتاه.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵	پیشگفتار.....
فصل اول: کلیات	
۱	ساختارگرایی.....
۱	ساختارگرایی و منشأ آن .....
۲	۱-۲-۱ زبان و گفتار .....
۳	۲-۲-۱ دال و مدلول .....
۴	۳-۲-۱ محورهای همزمانی و درزمانی .....
۵	۴-۲-۱ محور همنشینی و محور جانشینی .....
۵	۳-۱ تعریف ساختارگرایی .....
۶	۱-۳-۱ ساختارگرایی ادبی .....
۹	۴-۱ روایت‌شناسی .....
۹	۱-۴-۱ روایت‌شناسی و تعریف آن .....
۱۴	۲-۴-۱ معرفی چند تن از روایت‌شناسان .....
۱۴	۱-۲-۴-۱ ولادیمیر پراپ .....
۱۵	۲-۲-۴-۱ آلژیر داس گراماس .....
۱۶	۳-۲-۴-۱ تزوتان تودوروف .....
۱۶	۴-۲-۴-۱ رولان بارت .....

صفحه	عنوان
.....	۱-۴-۲-۵ کلود برمون
۱۷	۱-۴-۲-۶ ژرار ژنت
۱۷	۱-۵ زندگی نامه و آثار مصطفی مستور

فصل دوم: تحلیل ساختاری رمان روی ماه خداوند را ببوس

۲۰	۱-۲ طرح شناسی
۲۰	۱-۱-۲ درآمد
۲۴	۲-۱-۲ خلاصه فصل اول و دوم رمان
۲۴	۱-۲-۱-۲ تحلیل فصل اول و دوم
۳۳	۳-۱-۲ خلاصه فصل سوم و چهارم رمان
۳۳	۱-۳-۱-۲ تحلیل فصل سوم و چهارم
۳۶	۴-۱-۲ خلاصه فصل پنجم و ششم رمان
۳۶	۱-۴-۱-۲ تحلیل فصل پنجم و ششم
۳۹	۵-۱-۲ خلاصه فصل هفتم و هشتم رمان
۳۹	۱-۵-۱-۲ تحلیل فصل هفتم و هشتم
۴۴	۶-۱-۲ خلاصه فصل نهم و دهم رمان
۴۴	۱-۶-۱-۲ تحلیل فصل نهم و دهم
۴۷	۷-۱-۲ خلاصه فصل یازدهم و دوازدهم رمان
۴۷	۱-۷-۱-۲ تحلیل فصل یازدهم و دوازدهم

عنوان	صفحه
۸-۱-۲ خلاصه فصل سیزدهم و چهاردهم رمان	۵۰
۱-۸-۱-۲ تحلیل فصل سیزدهم و چهاردهم	۵۰
۹-۱-۲ خلاصه فصل پانزدهم و شانزدهم	۵۳
۱-۹-۱-۲ تحلیل فصل پانزدهم و شانزدهم	۵۳
۱۰-۱-۲ خلاصه فصل هفدهم و هجدهم رمان	۵۶
۱-۱۰-۱-۲ تحلیل فصل هفدهم و هجدهم	۵۶
۱۱-۱-۲ خلاصه فصل نوزدهم و بیستم رمان	۶۰
۱-۱۱-۱-۲ تحلیل فصل نوزدهم و بیستم	۶۰
۲-۲ شخصیت‌پردازی	۶۶
۱-۲-۲ پیشینه تاریخی شخصیت	۶۶
۲-۲-۲ ساختارگرایی و شخصیت	۶۸
۳-۲-۲ شخصیت‌شناسی بر اساس نظریه کنشی گراماس	۶۸
۱-۳-۲-۲ بررسی مدل عملگر گراماس در رمان	۷۱
۴-۲-۲ شخصیت‌پردازی در رمان	۷۴
۱-۴-۲-۲ شخصیت و موقعیت یونس	۷۶
۲-۴-۲-۲ شخصیت و موقعیت سایه	۸۱
۳-۴-۲-۲ شخصیت و موقعیت علیرضا	۸۲
۴-۴-۲-۲ شخصیت و موقعیت مهرداد	۸۴
۵-۴-۲-۲ شخصیت و موقعیت پارسا	۸۵

عنوان	صفحه
..... ۱-۵-۴-۲-۲ تحلیل خود کشی پارسا	۸۸
..... ۶-۴-۲-۲ شخصیت و موقعیت پرویز	۸۹
..... ۷-۴-۲-۲ تحلیل شخصیت یونس و جولیا از دیدگاه مازلو	۹۰
..... ۱-۷-۴ ۲-۲ ناکامی در خود شکوفا شدن	۹۰
..... ۵-۲-۲ بررسی عنصر زمان براساس نظریه ژرار ژنت در رمان روی ماه خداوند را ببوس	۹۵
..... ۱-۵-۲-۲ بررسی عنصر زمان در رمان بر اساس نظریه ژرار ژنت	۱۰۵
..... ۱-۱-۵-۲-۲ بررسی ترتیب و نظم زمانی در رمان	۱۰۵
..... ۲-۱-۵-۲-۲ بررسی تداوم زمانی در رمان	۱۱۰
..... ۳-۱-۵-۲-۲ بررسی بسامد زمانی در رمان	۱۱۲
..... ۳-۲ بررسی ساختار راوی، روایت گیر و سطوح روایت در رمان	۱۱۲
..... ۱-۳-۲ راوی و انواع آن	۱۱۵
..... ۲-۳-۲ روایت گیر و انواع آن	۱۲۰
..... ۳-۳-۲ سطوح روایت	۱۲۴
..... ۴-۲ تقابل های دو گانه	۱۲۸
..... ۱-۴-۲ تقابل های دو گانه و ساختار گرایی	۱۳۰
..... ۲-۴-۲ تقابل های دو گانه در رمان	۱۳۳
..... ۱-۲-۴-۲ تقابل های رو ساخت	۱۳۴
..... ۲-۲-۴-۲ تقابل های ژرف ساخت	۱۴۰

فصل سوم: تحلیل محتوایی رمان روی ماه خداوند را ببوس

۱۴۴	..... ۱-۳ شک و منشاء آن در رمان
۱۴۷	..... ۲-۱-۳ شک و یقین
۱۶۱	..... ۱-۲-۱-۳ رابطه شک و یقین
۱۶۳	..... ۳-۱-۳ رابطه شک با رنج
۱۶۶	..... ۲-۳ عشق و سیر آن در رمان
۱۶۶	..... ۱-۲-۳ عشق حقیقی و عشق مجازی
۱۷۲	..... ۳-۳ تاثیر مثلث وجودی (عشق، ایمان، مرگ) بر قهرمانان اصلی (یونس و پارسا) در رمان
۱۷۳	..... ۱-۳-۳ اندوه و ابهام حاصل از عشق در رمان
۱۷۴	..... ۴-۳ ایمان و توصیف آن در رمان
۱۷۶	..... ۵-۳ تحلیل نهایی رمان

فصل چهارم: نقدی بر دیگر آثار مصطفی مستور

۱۸۰	..... ۱-۴ بررسی مجموعه داستان های «عشق روی پیاده رو»
۱۸۵	..... ۲-۴ بررسی مجموعه داستان های «چند روایت معتبر»
۱۸۹	..... ۳-۴ بررسی مجموعه داستان های «من دانای کل هستم»
۱۹۳	..... ۴-۴ بررسی رمان «استخوان خوک و دست های جذامی»
۱۹۷	..... ۵-۴ بررسی مجموعه داستان های «حکایت عشقی بی قاف بی شین بی نقطه»

صفحه	عنوان
۲۰۰	۶-۴ بررسی رمان «من گنجشک نیستم» .....
۲۰۴	۷-۴ بررسی مجموعه داستان‌های «تهران در بعدازظهر» .....
۲۰۶	۸-۴ نتیجه .....
۲۱۰	منابع و مآخذ .....

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۱۳	شکل (۱-۱): گونه‌های روایی .....
۲۱	شکل (۱-۲): سطوح توصیفی روایت .....
۳۲	شکل (۲-۲): ورود شخصیت‌ها به رمان .....
۳۵	شکل (۳-۲): کارکردهای یونس برای انجام پایان‌نامه .....
۳۸	شکل (۴-۲): بازگشت یونس به خانه .....
۴۳	شکل (۵-۲): رفتن یونس و مهرداد به دادگستری .....
۴۶	شکل (۶-۲): رفتن یونس به خیابان ناصرخسرو و مرگ منصور .....
۴۹	شکل (۷-۲): قهر کردن سایه با یونس و کارهای پایان‌نامه یونس .....
۵۲	شکل (۸-۲): رفتن یونس به مطب دکتر نصر و حرف‌های علیرضا با یونس .....
۵۵	شکل (۹-۲): رفتن یونس به خانه سایه برای دیدن او .....
۵۹	شکل (۱۰-۲): ملاقات در رستوران و رفتن یونس به اصفهان .....
۶۳	شکل (۱۱-۲): بازگشت یونس از اصفهان به تهران .....
۶۴	شکل (۱۲-۲): اتمام پایان‌نامه دکتری یونس (فهمیدن علت خودکشی پارسا) .....
۶۵	شکل (۱۳-۲): دغدغه اصلی یونس و رفع شک او .....
۷۰	شکل (۱۴-۲): الگوی کنشگر گراماس .....
۷۱	شکل (۱۵-۲): کنشگران اتمام پایان‌نامه یونس .....
۷۲	شکل (۱۶-۲): کنشگران برطرف شدن شک یونس .....
۷۳	شکل (۱۷-۲): کنشگران درگیری‌های ذهنی پارسا .....

صفحه	عنوان
۷۳	شکل (۲-۱۸): کنشگران رفع شک مهرداد .....
۱۰۴	شکل (۲-۱۹): زمانبندی روایت از دیدگاه ژرار ژنت .....
۱۰۹	شکل (۲-۲۰): گذشته‌نگرها و میزان استفاده آن‌ها در رمان .....
۱۱۰	شکل (۲-۲۱): آینده‌نگرها و میزان استفاده آن‌ها در رمان .....
۱۱۹	شکل (۲-۲۲): انواع راوی در رمان .....
۱۴۳	شکل (۲-۲۳): تقابل‌های دوگانه در رمان .....

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۹۳	جدول (۱-۲): جدول فراتیازها و فراآسیب‌ها .....
۱۲۶	جدول (۲-۲): سطوح روایت در رمان .....

پیشگفتار

تبیین مسأله پژوهشی و اهمیت آن

از آنجا که مدت زمان زیادی از عمر رمان نمی‌گذرد، نقد و تحلیل صحیح، کمک زیادی به غنای هر چه بیشتر این نوع ادبی می‌کند. نظریه ساختارگرایی از مهم‌ترین نظریه‌های ادبی است که به بررسی ساختار ادبیات، شکل، ساختار و بافت آثار ادبی می‌پردازد. بررسی ساختارهای رمان فارسی با توجه به کمبود آثار پژوهشی در این زمینه، اهمیت زیادی دارد. پژوهشگر در تحلیل ساختاری پدیده‌های گوناگون را به طور جداگانه و مستقل از یکدیگر مورد مطالعه قرار نمی‌دهد، بلکه همواره می‌کوشد هر پدیده را در ارتباط با مجموعه پدیده‌ها بررسی کند. تحلیل محتوا، بررسی مضامین درونی و اندیشه نویسنده است، به گونه‌ای که زبان شخصیت‌ها حول این محور بسط و گسترش پیدا می‌کند.

مصطفی مستور متولد ۱۳۴۳ شهر اهواز است. وی کار داستانونویسی خود را با چاپ اثری در یکی از مجله‌های ادبی - هنری آغاز کرد و بعد از انتشار دومین کتاب خود «روی ماه خداوند را بیوس» در میان مخاطبان ادبیات داستانی به مقبولیت دست یافت. این رمان درباره شک و تردیدهای مذهبی دو دانشجوی جوان است. در این پژوهش سعی شده است با بررسی عناصر درون و کشف الگوهای پیوند آنها، درکی بهتر از ماهیت رمان حاصل شود و با نقد و تحلیل اثر لایه‌های پنهانی آن شناخته شود، و همچنین میزان توانایی نویسنده در ایجاد هماهنگی بین ساختار رمان مورد تحلیل و نقد قرار گیرد. بررسی ساختاری متن رمان، به صورت شکستن متن و تبدیل آن به گزاره‌های زمان‌مند است بطوری که تمامی نقش‌ها و کنش‌های پیش‌برنده سطح داستان، مورد توجه قرار می‌گیرد و با بررسی انواع روای و روایت‌گیر در رمان و همچنین سطوح روایت به تجزیه و تحلیل سازه‌های مهم روایت پرداخته می‌شود.

پیشینه تحقیق

تحلیل ساختاری و محتوایی یک اثر ادبی، از گذشته تاکنون کمتر مورد توجه بوده است و در ادبیات ما پیشینه قابل توجهی ندارد. امروزه به منظور شناخت هرچه بیشتر و بهتر آثار ادبی به تحلیل ساختاری و محتوایی آنها پرداخته می‌شود. آثاری از قبیل «چهارگزارش» نوشته بابک احمدی و همچنین «تحلیل ساختاری منطق الطیر عطار» تألیف اکبر اخلاقی و ... به تحقیق پیرامون تحلیل و نقد آثار پرداخته‌اند. با توجه به اینکه رمان «روی ماه خداوند را بیوس» در سال ۱۳۷۹ منتشر شده است و تا آنجا که جستجو کرده‌ایم هنوز نقد ساختارگرایانه کلی و جامعی بر آن صورت نگرفته است و نقدهای انجام شده نیز به صورت خلاصه و سلیقه‌ای بوده است، در این تحقیق به بررسی و نقد ساختاری و محتوایی جامع آن می‌پردازیم.

فرضیات و پرسش‌ها

۱. آیا نویسنده در استفاده از ابزار ساختاری رمان موفق بوده است؟
۲. آیا نویسنده توانسته است به سؤالات فلسفی و درگیریه‌ها و کشمکش‌های ذهنی خواننده پاسخ دهد؟
۳. آیا ساختار رمان مورد مطالعه دارای انسجام است یا خیر؟

اهداف تحقیق

۱. استخراج و نقد اجزاء درونی و ساختار اثر.
۲. بررسی میزان توانایی نویسنده در ایجاد ارتباط بین اجزاء اثر.
۳. بررسی توان و موفقیت نویسنده در القای مفاهیم و معانی مورد نظر خود به خواننده.
۴. بررسی توانایی نویسنده در القای تأثیر واحد بر خواننده.

روش تحقیق و مراحل آن

روش تحقیق در این رساله اسنادی - کتابخانه‌ای و تحلیلی نقادانه است.

اساس کار در این پژوهش نقد ساختاری و محتوایی رمان روی ماه خداوند را بیوس است و حجم عمده آن دربر دارنده تحلیل این رمان و شامل چهار فصل است. از آنجا که اساس کار بر پایه نظریات ساختارگرایان است در فصل اول کلیاتی درباره ساختارگرایی و معرفی روایت‌شناسان و نظریه‌پردازان ساختارگرا آمده است. در فصل دوم به تحلیل ساختاری رمان روی ماه خداوند را بیوس می‌پردازیم. در این فصل اساس کار برای تحلیل روایت بر پایه نظریه رولان بارت در مقاله مقدمه‌ای بر تحلیل ساختاری روایت است. در ادامه به تحلیل شخصیت‌های رمان بر اساس نظریه کنشی آلجیر داس گراماس می‌پردازیم و تحلیل روانشناسی شخصیت‌ها مورد نقد قرار می‌گیرد. عنصر زمان در رمان بر اساس نظریه ژرار ژنت تحلیل می‌شود. بررسی راوی، روایت‌گیر و سطوح روایت و همچنین بررسی تقابل‌های دوگانه در رمان نیز بر پایه نظریات ساختارگرایان در فصل دوم رمان انجام می‌گیرد. در فصل سوم به تحلیل محتوایی رمان می‌پردازیم و در فصل چهارم با نگاهی به سایر آثار مستور، نقدی محتوایی مختصر بر این آثار ارائه می‌کنیم.